

vasilije kalezić

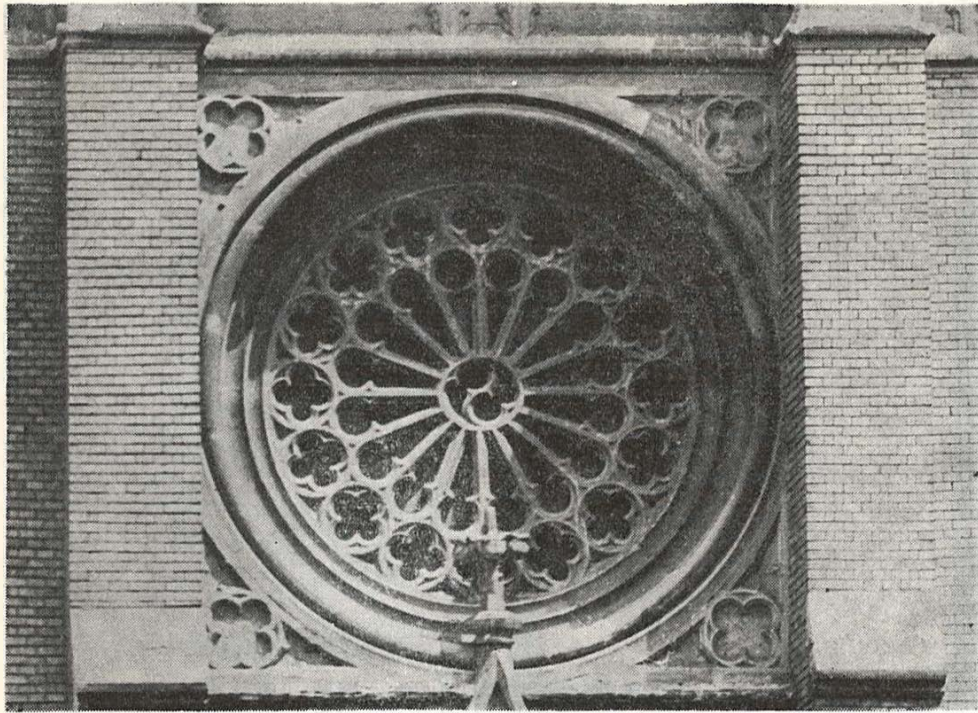
život i istorija u poeziji radovana zogovića

Nema danas mnogo takvih primjera poezije koja se u mnogo-čemu najbolje i najtačnije može objasniti pjesnikovim životom, kao što je Zogovićevo, i možda u čitavoj našoj književnosti nema pjesnika koji je tako realistički opisao svaki važniji događaj, fiksirao mnogi dah života, promjenu, sjećanje i uzbuđenje, svaki pokret, štrajk, policijski progno i tamnice, svaku emociju i misao, koje je sâm živio i osjećao. Tako posmatrana, njegova poezija je stvarno istorija njegovog života, ali i više od toga — ona je dio istorije burnog pokreta i jačanja naprednih snaga u vremenu kada je nastajala. U ona dva toka stvarnosti, dva njena vida, a u stvari dva dijela istog života, koji, kao lični, samo svoj, pjesnikov, i, kao opšti, sa drugima zajednički, društveni, čine sintezu, — poezija se utkala jednako važno podacima iz pjesnikovog života i duhovne biografije, kao i iz istorije razvoja društva.

Kao dijete sa sela, Zogović je zapamtio balkanske ratove, krv, osvete i ubijanje, slušao razvučene priče o bojevima i puškama „moskovkama“, čujao jeku ruskih topova kojima su Crnogorci sa obližnjih brda Polimlja na granici tukli Turke naokolo. Sve je to moglo raspaljivati dječakovu maštu novim videnjima života, pobuđivati na otpor protiv zala koja su odsvud prijetila, ali i pojačavati pritajeni strah od svakodnevnih nevolja koje su se očekivale i često nailazile. On je rano, u svom početnom, neredovnom i ratovima prekidanom školovanju, osjetio strašnu silu smjena vlasti kraljevine Crne Gore, carevine Austro-ugarske i kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, i otuda je u pamćenju i svijesti, sa pucnjavama i fijucima bičeva, pronio kroz život onaj deseterački prigušeni, otporni i tužni nauk narodne pjesme i *Gorskog vijenca*, koje je u osnovnoj školi kao dak čitao i kod kuće uz gusle slušao od svog oca. Ali je još tada mogao da pozna i izvjesnu ljepotu zamjene svjetova: uporedo sa tmurnim majčinim tkanjem kraj malog prozora koji je za njen siromašni razboj napravljen, i zajedno sa očevim guslanjem, ka-

da se sa struna pod kvrgavim prstima ruku puštaju zvuci u prostor i vrijeme, i kada se unutrašnjim glasovima čuju i odjekuju kopita i hajke, on je imao nešto malo od idiličnog svijeta djetinjstva — zapamtio je izdig u planinu, ribarske vrše i opojni strah čekanja nad brzom rijekom, gledao snažna kosačka košenja, zatakle češljeve u djevojačkim kosama, uživao u razdraganom batu i šljapkanju po modrim lokvama. Bilo je to malo da bi se u uspomenu zadržalo divno doba djetinjstva, pa je zato u svojoj prvoj štampanoj knjizi, u *Plamenim golubovima*, jedan ciklus posvećen sjećanju na te dane on ironijski nazvao *Zlatno djetinjstvo*, — „zlatno“ po tome što su u slikama najupečatljivije ostali oni prizori kada su „čovjeka tukli“, kada su krilaši gonili na strijeljanje plavske kiridžije, čuli se tupi udarci kundakom, a ljudi „iz straha od smrti, u smrt išli“. Izvanredno žive, jasne i određene slike prirode i ljudi u njoj sa mnogo pojedinosti koje može da zna samo čovjek sa sela, u Zogovićevoj poeziji dolaze vjerovatno više iz predjela neostvarenih dječijih snova, uskraćenih i zabranjenih igara, neutoljive čežnje što se u ljepotama nije moglo više uživati, nego iz vremena kada je policijskim progonima bio izgnan u selo, a u toku partizanskog ratovanja prinuđen da se sklanja kraj virova i po pećinama, da traži zaštitu u šumama, čiju će hladovinu i ljepotu opjevati tek mnogo godina kasnije. Možda još samo prirodnjaci i etnografi imaju toliko preciznih znanja o raznovrsnosti seoskih pejzaža i životu koji se u njihovom dekoru odvija, ali je za pjesnika važno da će te slike i znanja ostati nerazdvojni, ne samo pratioci nego i činioci njegove poezije kroz sve faze razvoja. Ne uzeti u obzir pjesnikovo seosko porijeklo, njegovu ljubav prema ljepotama prirode, njegovo ogorčenje što se na selu tako mučenički živi, značilo bi ne razumjeti neke od osnovnih motiva Zogovićeve poezije i izložiti se opasnosti da se baš njena inspiracija selom, seoskim pejzažima i uopšte bogatim životom prirode zanemari u objašnjenjima i potisne u ocjeni vrijednosti.

Iz ranog djetinjstva za čitav život ostaće pjesniku one slike o vjetru koji „pretjera sjenu oblaka preko pašnjaka“, o tome kako sine čipac trave i zablistaju se smetovi na suncu; zapamtiće kako goveda gaze visoku čemeriku i kako je otac „na dnu katuna, ispod bljuštura, na travi zelenici“, „usjekao brvna, i šljeme podigao u sohama“ i „lubio balvan jelovi“; ponijeće u sjećanju treptave slike kad katun blista od sunca i znaće kako „junica volovotka vodi volove kao svatove, — oko borova“, „putaćom ka dubravi“. Otuda kod pjesnika, iz tog seoskog života, koji je i ljepota prirode, radost življenja, ali i mučenički rad na zemlji, ono saznanje o pustim i razbijenim stadima koja tužno muču ispred dvorova žaleći gospodara, „a dom je pust i vrata niko ne otvara“; otuda tačan podatak o zeleno-plavom presijavanju trava i o vremenu kad najbolje i najljepše raste otava; otuda pravi motiv za pjesmu o vjetru razvigoru, stvarnoj pojavi i simbolu, koji pritiskuje travu, ide uz pristranak, „poraste u stabla“, „okreće bistrte vrtloge“ i neprekidno se „ljulja na krilima vratnica“, bije u okna i pokreće voćke, „uzvija stabla dugokraka, miješa grane, oblijeće vrhove i nagraanke i piri toplo u prste pupoljaka“. Iz grada u kome je često bivao sam, dok su mu drugi zatvarani po tamicama i kada više ne čuje njihove korake na stepenicama, pjesniku će se oteći uzvik pun sjećanja na selo i pojavice se žudnja za brezom koju pamti iz djetinjstva, „stasitom i vitom“, golom kao jablan, „mokrom od mlijeka u suncu“. U jednom od takvih raspoloženja nastaje i ono nezaboravno „pismo“ o ljetnjoj kiši koje je sve u slikovnom i ritmičkom pretapanju boja i zvukova, satkano od suprotnosti između slobodnog života u bujnoj prirodi i okova koje društvo nameće ljudima u hapsanama: ovdje, u prirodi, ranke jabuke i zrele višnje pokisle od kiše, ovce mokro počesljanih runa koje opominju na dječja čobanstva, borba vjetra i bagrema na travnatom brežuljku, radosna ptica koja trese krilom, pljusak koji šapće dok umiva bistrinom gole jabuke, gra-

ne koje drhte kao da strepe, bosonog dječak koji žuto-modrim tabanima gazi travu, a tamo, u tamnici, mrak i gvozdene rešetke, umašćeno robijaško odijelo, tuga zbog rastanka sa drugom, teške negve koje se vuku i zveče na nogama.

Bogate slike prirode uspostavljaju jednu vrstu ravnoteže između pojava u okrutnom životu i ubjedljivo uvjeravaju da se u prirodi najintenzivnije i najnaivnije živi. U Zogovićevoj poeziji svaka stvar iz prirode živi raznovrsno i bogato, moglo bi se reći, za njenog pjesnika, čak neobično čudno. U najtežim danima života pjesniku će slike iz prirode pružiti utjehu i nadahnuće, one će ga hrabriti svojom čednošću i umirivati bezazlenim prihvatanjem. „Ah šume, šume grana zamočenih u virove hladá...” — uzdahnuće on zavidan u gradskoj memli, pjevače „liriku lijeha”, a biti na zamrljenom asfaltu i u suvom kreću. On će se diviti maslini i grabu, jablanu i brezi, tražeći u njima i dio sebe, — u njihovoj uspravnosti, vitkosti i ljepoti bjelina. I za poeziju, koju gleda kao najveću vrijednost ljudskog duha, kad hoće još više da je učini lijepom, da je uporedi sa dobrim i stvaralačkim, reći će da je slična „jabuci na vjetru”, da je „vočka na udarcu”, a nje ne boje podsjetice ga svojom raskošnom ljepotom na ruine boje kestena, jelike i jasike. On ne opisuje prirodu, on živi njome. I zato se priroda zadržala u pjesniku i njegovoj poeziji kao čist „odznak” mladosti.

Ali, bilo je u mladosti i drukčijih odsijevanja, pa zato ovdje, makar i u ovlašnom povlačenju crta karakterističnih za osnove biografije i duhovni razvoj, treba pomenuti period pjesnikovog gimnazijskog školovanja, dane studentskog života i prve korake kroz život zrelog i svjesno opredijelnog čovjeka. Zogović je gimnaziju učio i završavao u tri varoši, u tri palančice, daleko od svog poljskog sela Mašnice, u Beranama, Peći i Tetovu, gdje je bio ili kod rođaka i prijatelja svojih roditelja ili se izdržavao sam. Škola sa isakaćenim programima i vrlo često nesposobnim nastavnicima jedva je pružala osnove za jedno potpunije znanje, i nije maodmet da se zabilježi kako za čitavo vrijeme gimnazijskog obrazovanja on nije stigao, nije mogao, ma koliko se trudio, da pročita tolika značajna književna djela koja se na tom uzrastu u normalnim prilikama čitaju i koja donekle zadovoljavaju onu veliku duhovnu glad mladosti. S neskrivenom tugom zabilježiće on mnogo godina docije da za čitavo to vrijeme nije pročitao ni jedno djelo Miroslava Krleža o kome se tada svuda, van tih palanaka, živo raspravljalo. Kao đak gimnazi-

jalac koji je rano utvrdio sebi duh opozicionarstva — malo anarhičnog, prkosnog, često inadžijskog i seljački otpornog, on je bio pod prismotrom kao sumnjiv nezadovoljnik, gonjen, primoravan vrlo brzo da po kazni mijenja mjesta boravka i da tako odmah, na prvim samostalnim putevima kroz život, zapamti nepravde i nasilja. Nije mogao ostati bez dubljeg traga u njegovoj svijesti prvi susret sa pojavom, imenom i riječju komunista, koja se u palanci, među dućandžijama i sitnim činovnicima, izgovarala zloslutnim šapatom i sa strahom, a čovjeku koji je proglašen komunistom i koji se s vremena na vrijeme pojavljivao u varoši kao prognanik čaršija je pripisivala sve znake zla i prokletstva, ljudi bi se sklanjali s puta kad bi im u susret išao, zaobilazili ga okrećući mu leđa i izmišljali o njemu, tako nejasnom, zagonetnom i neobičnom, nove i maglovite reči — da zaprepaste i unakaze, ali i da mladičku radoznalost okrenu traganju za novim putevima kroz život i privuku ljudskim simpatijama i saučesćem. Odatle, od tog gimnazijskog nezadovoljstva, moglo se ići dalje u svjesna istupanja i akcije koje je Zogović vršio kasnije, ilegalno i javno, najprije kao student književnosti u Skoplju, gdje je, upoznavši se sa marksističkom literaturom, pobunjenički govorio na književnim večerima, a konspirativno i zavjerenički umnožavao i rasturao od država zabranjene listove, letke i proglose, da, zatim, kao gimnazijski profesor u Zaječaru, korektor novina i ilegalni partijski radnik — komunist u Beogradu, stalno otpuštan, hapšen i proganjan, otvoreno ustaje protiv monarhijskog režima i čitavog građanskog društva. Ostajući često bez posla i bez ikakvih sredstava za život, premještajući se krišom iz jednog stana u drugi, da u jednom omrkne a ne osvane, rađeći nekad više nego što su snage dozvoljavale, on se, prije navršene tridesete godine zauvijek teško razbolio na plućima i kao bolesnik, pod opasnim okolnostima, boravio u bolnicama Beograda, na oporavištu u Fruškoj gori, u lječilištu Topolšica i, poslije preživljenog nervnog sloma, na kratkom odmoru u Herceg-Novom. Za sve to vrijeme, kada je radnički pokret dobijao razmjere izgradenijeg i organizovanijeg revolucionarnog djelovanja, u okvirima tog pokreta — služeći mu čovečjim radom i pjesničkom riječju — Zogović je aktivno učestvovao u mnogobrojnim akcijama komunista i objavljivao pjesme, priče, prikaze i polemike u naprednim časopisima i listovima. U raznim periodima rada i razvoja, kratko ili uporedo, kako se moglo i koliko se moralo, on je dru- govao sa Koćom Racinom, prijateljevao sa

Jovanom Popovićem, učestvovao u „kulturnim akcijama” s Vojislavom Vučkovićem, bio je prisni saborac Ognjena Price, radio je sa Stevanom Galogažom, poznavao Augusta Cesarca, i sa svima njima, i mnogim drugima, čija imena imaju određeno simboličko značenje u revolucionarnoj borbi komunista, prolazio kroz prepreke, nevolje i mučenja, kada se nije mogla ispisati nijedna parola, niti održavati ijedno književno veče ili do-turiti tajni proglas, kada se nije mogao zamisliti nijedan skup i ilegalni sastanak bez direktne opasnosti.

U istoriji naše književnosti to vrijeme je poznato po onim opštim, ali tako punim smisla tvrdnjama da je to doba stare, meduratne Jugoslavije, njene vojne diktature i fašizacije zemlje, nacionalnog ugnjetavanja i jačanja radničkog pokreta. To je bio period stvaranja Komunističke partije, hapšenja i razbijanja njenog članstva, period posustajanja i ponovnog kretanja naprijed sa sve većom zrelošću, sa jačim okupljanjima i organizovanim pripremama za velike obračune koji su se očekivali i u kojima su pisci komunisti, pojavivši se prvi put, imali jedan od najznačajnijih udjela. To je poznato još kao doba gušenja svakog slobodoumnog pokreta, doba štrajkova i tamnica; u njemu se vodio jedan rat — građanski u Spaniji — koji je bio vrsta ispita čovjekove savjesti, a počinjao jedan drugi — drugi svjetski — sa Pragom i krvavom Varšavom. Da bi opšta slika o vremenu bila jasnija, pominje se stalna borba komunista i naprednih snaga za priznanje i približavanje Sovjetskom Savezu, iz koga ideje o ulozi književnosti u revolucionarnom dobu sve više dopiru i osvajaju pozicije kod nas, tako da se tim uticajem i posebnim daljim originalnim razvojem borbe u ideološkoj misli i književnosti može objasniti ono neprekidno zabranjivanje časopisa i listova, uništavanje knjiga i zatvaranje naprednih pjesnika.

Zogovićeve poezija je snažno pjesnički odrazila čitavo to burno doba, promijela sobom kao u kakvoj ogromnoj i sintetički vjernojslici mnoga strujanja revolucionarnog duha vremena, umjetnički izrazila neke bitne težnje naprednih pokreta i individualnim prkosom i stavom pjesnika kategorički se u svemu odredila prema pojavama i događajima, ljudima i njihovim idejama. Ona se nije odjednom rodila klasno svjesna nego je sazrijevanjem pjesnika krčila sebi postepeno put ka ideološki jasnim zahtjevima, onako kako se u to vrijeme razvijao radnički pokret i pjesnik u njemu. U ovom slučaju, koji ne mora da znači opštu zakonitost postajao je sklad u razvoju pokreta i pjesnika.

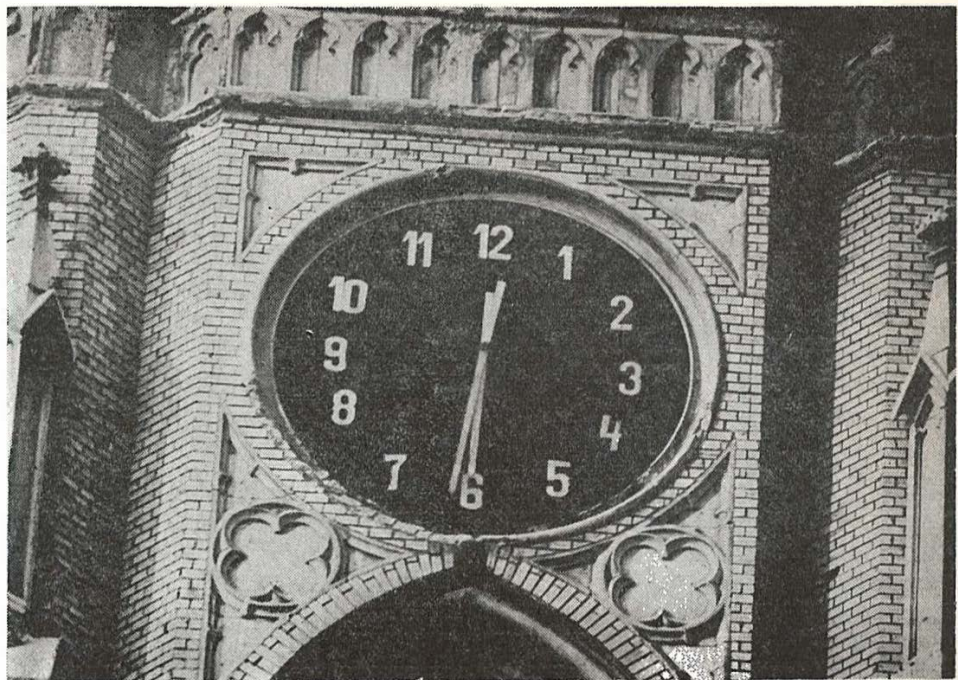
Dvadesetdvođodnji student u Skoplju, u gradu koji je u to vrijeme počinjao da jača kao isturena pozicija u jednom od vidova nacionalnog ugnjetavanja, Zogović je prvih godina vojne diktature mogao najprije neodređeno, ali iskreno, saosjećanjem nadahnuo, možda s nešto više početničkog traganja i pretjerivanja, da pjeva o radničkim rukama (*Ruke zbog kojih patim*) koje do iscrpljenja i bez naknade grade život, ali, iako razdvojene, nekako nezavisne jedne od drugih, a u pjesničkoj slici „modernistički” pomalo mutne, te ruke kao da slute i pokazuju puteve u ljudsku solidarnost. Još prije prelaska u Beograd, Zogović će, makar i ezopovski prokletim jezikom, uvijeno i ekspresionistički neobično slikovito, u pjesmi *Duh jednoga grada*, dovoljno jasno ukazati na snagu i surovost „bronzanog Pobjednika”, koji, sav blindiran, sa „metalnim kundacima — nogama”, gazi i uništava sve od Kosova i Metohije do Pologa i Panonije, puzi gust od zala, težak i smolav od uništavanja, prostora i od Triglava do Crmnice i od Maleša do Strumice.

U takvom vremenu robovanja u „svojoj” zemlji, od „svoga”, kada se postaje svjesni dio otpora protiv zla i kada se udružuju glas razuma i glas srca suprotstavljanjem nasilju, Zogovićeve poezija kao da je išla sve više ka tome da u neodoljivu cjelinu sjedini borbeno ideološku tendenciju i pjesnikovu inspiraciju. To je značilo biti svjestan zadataka svog vremena, nalaziti se na visini svog doba po najnaprednijim idejama i

svjesno staviti u službu svoj pjesnički dar pokretu koji je široko i iz temelja tresao jedan poredak. Zato je Zogović mogao onako poetski snažno da se prenese svojom poezijom u patnje starog Ali Binaka i da lirski varira stepene ogorčenja zbog uvreda koje su mu nanese; zato je morao da se suprotstavi „psima pjesnicima“ koji su pred državnim sudom branili ubice studenata; zato je osjećao da su u književnoj tematici važniji pokreti, poniženja, štrajkova, ubistva, ratovi i velike vizije novog u bitkama radničke klase — od malih, dragih i ukrasnih stvari, od „mrtve prirode“ na stolovima gospode; zato je mogao da se svojom pjesmom poistovjeti sa borbom španskog naroda kao sa svojom; zato je osjetio kao svoj i Capekov usamljeni sprovod i njegov posljednji posmrtni put pustim ulicama porobljenog Praga; zato u njegovoj poeziji ona bolnica u julskom jutru, na dan pristupanja Baltičkih zemalja Sovjetskom Savezu, sija blještavo i u njoj pjesnik, bolesnik, postaje „grad-buntovnik na nemirnoj ploči“, a njegove ruke i vene, mršave i injekcijama izbodene, ličile su na ulice i staze kojima u povorkama ljudi prolaze na hiljade; zato u njegovoj poeziji onako tužno, patnički ali i bundzijski „gleda kuća“ njegova druga koji je u tami, kao da pita: da li se još živi u radu drugih, u uspomeni, u trpljenju i žrtvama; zato je pjesnikova parola i u životu, na zidu, kao i u poeziji, u knjizi, onako neugasiva — ona plamsa u cigli zidova i crveni se kao proljetni majski vjesnik u himnama radosti, ona je krv hrabrih, pravednih i gnjevnih, ona je vječno goruća i svježa, ona je nesebično proživljena mladost, objava svijetu novog morala u kome se čovjek daje sav bez ostatka za pravednu borbu, ona je vjera u čovjeka i društvo koji se ljubavju stvaraju...

Poslije svih priprema i ideološki tako usmjerene poezije može se reći da je učešće u oslobodilačkom ratu od 1941. do 1945. godine za Zogovića bilo ravno ispunjenju životnih snova. U to doba razvučali su u njegovoj poeziji drukčiji zvuci, puni pokliča, ratne patetike i slobodarske gromovitosti, ali su zaječali i tonovi tuge zato što se pobjeda nije dočekala zajedno sa onima koji su pali za nju. Zogovićevo poema o revoluciji i vrhovnom komandantu postala je u toku borbe i neposredno poslije oslobođenja veoma popularna, tako da se može govoriti o velikom uticaju koji je ostavila u svijesti i onih koji su u ratu učestvovali i onih koji su u oslobođenoj zemlji novi život gradili. Sav u ratničkom i slobodarskom raspoloženju, ozaren pobjedom koja je bila potvrđivanje ideala, Zogoviću se odmah učinilo da sve nije riješeno i da moćna građanska struja nije sasvim poražena. Ona se, postajući vitalna prilagodljiva, počinala sve glasnije javljati i, kako je pjesniku izgledalo na osnovu onih idealnih predstava o novom društvu, počela polako da preuzima ponešto u svoje ruke, počinje se boreći protiv socijalističkih ideja u kulturi i umjetnosti. U tim složenim odnosima borbe između ideologije, kulture i literature, došlo je do pjesnikovog udaljenja iz političkog i književnog života, nastupili su teški dani usamljenosti; pjesnik koji je toliko govorio, pisao i polemisao, umukao je kao da je bio zazidan u ćutanje.

U godinama usamljenosti, kako to često biva, čovjek se najviše okreće sebi, i zato se u Zogovićevoj poeziji iz tog posljednjeg perioda svaki čas sretaju pitanja o smislu čitavog života, o provjeravanju samoga sebe, o tome da li se i kako voljelo, šta je ostalo od borbe i ideala, čemu je žrtvovana mladost, gdje su korijeni u istoriji za ono što se zbiva danas, mogu li se pronaći veze i sličnosti sa onima koji su u davna vremena bili ratnici i hvaljeni ljudi u bitkama, a pačeni i mučeni u slobodi. Počelo je veliko pravdanje pred životom i istorijom. Opet će se u poeziji javiti alegorija i aluzije, zagonetni jezik, bjekstvo u daleku prošlost, kako bi se i na taj način saopštila što teža i svestranija istina o životu. Pjesnik sada ne pjeva o rukama koje stvaraju, nego o rukama koje pljeskaju, koje su se od pljeskanja umrtvile i ždonile; on, koji je toliko mnogo osjećao za drugove i pisao o njima pjesme kao him-

ne, ispjevao je ono jetko *Neposlano pismo*, i onu sazetu novelu *Pejzaž s psima i ranjenikom*, u kojima je prezirao jednu vrstu „drugova“ i izbjegao da neke ljude po surovosti uporedi sa psima; on, koji se tako lako poistovjećivao sa svakodnevnim borbom i spremio ulazio u nju, počeo je da prevrće po prošlosti i starim zapisima, da čemo traži svoje heroje, da bude sa njima, da se aludiranjem između prijatelja i izdajnika postavi isključivo prema svemu što smatra slobodom ili ropstvom. Poezija je takvom raznovrsnošću i dubinom misli u analogijama dobila mnogo u misaonosti, u lirskim meditacijama koje obuhvataju život složenije nego ranije, a i ličnost pjesnika, kao subjekta, sudije i zatočenika, javlja se kao češći predmet u pjesmama. Po osnovnom raspoloženju, zavladao je krepka i plodotvorna sumnja, a po osnovnom pjesničkom tonu ostalo je na snazi sve ono što je bilo karakteristično za njegovu poeziju uopšte — ostao je plamen lirske vatre i optužbe iz *Plamenih golubova*, još više se pojačao prkos poput onoga iz *Prkosnih strofa*, polemičke rasprave opominju svojom žestinom na okružje u knjizi *Na poprištu*, pjesnička inspiracija i ideološka tendencija udružuju se u cjelinu estetske stvarnosti.

Pjesnik sa toliko izukršanih puteva kroz život, koji je rijetko imao dovoljno vremena da se posveti samo poeziji i čije se obrazovanje popunjavalo do cjeline kroz hapšenja i ratovanja, iz fragmenta u fragment, Zogović je u poeziji imao mana. On je za sebe napisao: „... jednostran, kakav jesam“, pominjao je svoj stih kao „istrzan“, „sakač“ i „umoran“, govorio u poeziji o rima da mogu biti „suve i nijeme“, — i prirodno je što u njegovoj poeziji ima ponekad prejak intonirane publicistike, što se primijeti i neujednačenost, što ima silnog početka i slabijeg kraja u nekim pjesmama. Ima primjera da se ponegdje suviše probija lična ozlojeđenost, zazvuči glasnije patetika, naide se na još svježju parolu i dnevni poziv, promakne i naturalistički detalj, registruje se katkad ne uvijek toliko bitna pojava da bi zaslužila pjesmu.

Kao dokumentan o životu i vremenu u kome je nastajala, Zogovićevo poezija je sva „zapaaljiva“. Ona nije bila nikada prosta hronologija, prost „odraz“, faktografska vjernost i dosljedno bilježenje događaja, pojava i onoga u životu, nije sve iz stvarnosti moglo postati izvor inspiracije, nego samo ona emotivna vezanost za određene vidove života u kojima je čovjeku stalo do saznanja, prepoznavanja i poistovjećivanja, kada se na život moglo gledati kao na oblast poezije. U du-

hu sa takvim shvatanjem, razvijala se Zogovićevo poezija. Ona je u početku još zaista istrzana, sva u prelomima i skokovima, kao kakav slapoviti brzak koji se zakratko zahuktava, ali čija bučnost možda ne dopire daleko, niti se snaga pretvara u veliku riječu. Bilo je u njenoj melodiji izvjesne nerove i primjećivala se donekle jedna vrsta namjerne aritmičnosti, traženi nesklad, svjesno i često uspješno rušenje poznatih poetskih kanona. U ovoj poeziji jako se čuo zvuk riječi, preglasno odjekivao od sudara među njima, pozivajući povišenim tonom na akciju i promjenu. Kasnije, sredinom tridesetih godina, sa zrenjem i radom na usavršavanju (kao nikada pjesnik nije pisao opštim stilom epohe), došla je dostojanstvena stegnutost dugim stihovima, zavadila su se prostranstva, savladalo se vrijeme u viđenom, prepoznatom i slučenom, smisao riječi nadvladao je nad zvukom riječi, a u proširenoj tematici one nekadašnje „bodljikave žice rečenice“ prerasle su u oslobođene napone jasnih ideja. Povodom Zogovića stvarno se može utvrditi da je rastao i razvijao se kao pokret kome je pripadao, a tako se u osnovi razvijala i njegova poezija — od neorganizovanosti, lutanja, idejnih kolebanja, sređivanja i svjesnih akcija, do sile stvarnosti, uticaja i obuhvatnosti. Zapažalo se to čak i u tematici kada su motivi iz seoskog života, uslovljeni i pjesnikovim seljačkim porijeklom, podrhtavali u tihoj nostalgiji za ljepotama prirode i izvijali se u otpor kroz slike o ugnjetavanju seljaka, kada se dalje, u uslovima razvijenog građanskog života, razvilo pjesnikovo svjesno ogorčenje i pobuna, da u revolucionarnoj borbi ta poezija postane himna pobjedi i slobodi i, u usamljenosti, put u melanholijsku i meditativnu. Pjesnik koji je toliko volio izraz patos — dajući mu kao Bjelinski sadržinsko značenje duhovnog, za razliku od strasti kao čulnog pojma — koji je tu riječ varirao u književno-kritičkim člancima, prema vremenskim etapama u kojima ih je upotrebljavao, u „lirski patos“, „lirski humanistički patos“, „patos društvene stvarnosti“, „borbeni patos“, „slobodarski patos“, „patos pobjede i stvaranja“, „patos rada“, Zogović je, uzvišenošću motiva i ozbiljnošću intonacije, dao čitavoj svojoj poeziji istinski revolucionarni patos...

(Odlomak iz predgovora izboru poezije Radovana Zogovića, koji će, pod naslovom DEKRETI SRCA, izdati „Grafički zavod“ u Titogradu, u prvoj polovini 1969. godine).

Vasilije KALEZIĆ